

ÖYKÜDE KURGU ve GERÇEKLİK ÜZERİNE BİR DENEME*

"Edebiyat bizi aldatmayan bir yalandı. Yalan olduğunu gizlemiyordu." diyor Nilüfer Kuyuş (1). Edebiyatın gerçeklik ve kurguyla ilişkisini kendince açıklayan bu iki sıralı tümceyi öyküyü konuşmaya başlarken andık; önümüzü aydınlattık. Evet, edebiyat bizi aldatmayan bir yalandı, ve öykü, edebiyatta günümüze en uygun düşen yalandı!

Kendi kurucusu soyun dilini yazısında kullanmamış yeryüzünün tek imparatorluğu (Bu sıradanmış gibi görünen, ama olağanüstü anlamlar taşıyan durumu yazın ortamına taşıyan Demirtaş Ceyhun'dur-2) toprakları üzerinde bir yüz yıl bile tamamlamadan zengin ve üretken bir edebiyat oluşturmayı başarmış Türk aydını, özellikle seksenli yıllardan sonra öyküye dört elle sarılmıştır. Öyküde nicelikçe bir artışın yanında bazılarınca bir "ortam patlaması" ile anlamlandırılmaya çalışılan nitelik değişimi ve çok renklilik döneminden geçiyoruz. Öykü şenliğindeyiz! Bu şenlik ortamının oluşmasında "Adam Öykü"nü başını çektiği öykü dergiciliği ve Ankara'dan başlayıp ülkenin çeşitli kentlerinde serüvenlere çıkan öykü günleri etkinlikleri, tarihsel boyutta önem kazanmış emekler... Hemen her sürekli öykü okurunun en azından bir iki öykü denemesi var. Öykü dergilerinde yayınlanmamış öyküler adam boyu kâğıt yığını oldular. Bu dönemin ruhuna uygun bir değerlendirmeyse, dilimizden uzak olmamalıdır. Öykü şenliğinin arkasında, dil serüvenimiz ses veriyor!

Dilimiz öyküyle göçebeliğinden kurtuluyor... Düşüncelerimiz ve bir türlü dinginliğe erememiş ruhumuz belki de bunca bir süreçten sonra nevrozundan kurtuluyor ve ak kâğıt üstünde kendini görüyor. Kapıyı öykü aralıyor. Günümüz öykücülüğünün ilk gerçekliğine, dil serüvenimize en çok yakışan edebiyat dalının bu alanı süpüren taşkınlığına tanıklık ediyoruz, ona etimizle kemiğimizle katılıyoruz. Edebiyat yalanının kendimizdeki gerçeklikle, kendimizdeki dille buluşmasını izliyoruz.

Ve insanımız ilk kez çevresindeki kurgulardan olabildiğince bağımsız, kendi düşünüşünü, düşüncesini kurgulamayı öğreniyor...

* 8/Şubat/2002 günü, İstanbul Edebiyat Günleri, "Enine Boyuna Öykü" gündeminde bildiri olarak sunulmuştur.

Anadolu toprağı için yüz yıl öncesinde, "saraylı" ya da "soylu" davranışı sayılması gereken "roman" ve "hikâye", 1870' li yıllarda yazılı edebiyatımızın başlangıcı sayılsa da, halk dilinde sözlü dolaşan masal, hikâye ve halk âşıklarına ait deyişlerin ancak Yunus Emre ile 1920'li yıllarda sözden yazıya dönüşmüş olduğu gerçeğini anımsamadan bugüne doğru bakamayız. Seksen yıllık dil serüvenimiz bizi öyküye taşıyor.

Edebiyatta "öykü dönemi"ni yaşıyoruz! *Öykünün günümüzdeki özgür serüveni, yazılı edebiyatımızın ve yazıya düşmüş dilimizin önce saraylı ve soylu olmaktan, sonra da "görevli" olmaktan kurtuluşunun anlatımıdır.* Sanatçımız, "görevli" olduğu dönemde insan olmanın hazzı ve insan yerine konulmanın coşkusuyla diğer insanlara uzattı elini, aydınlanma savaşımına kattı kendini, toplumcu modernizm içinde, neredeyse kendini yok sayarak yoğurdu benliğini. Günümüzde, öyküyle benliğimiz kendine döndü, kendisiyle buluştu. Öykü Şenliği, modernizminin bireye inişinin resmidir. Ya da, dilin bireyleşmesi, dilin bireyin iç alanlarında gezinmesi...

Ne dediği ya da diyeceği üç kuşak öncesine değin hiç de önemli sayılmayan Anadolu insanı, dilini yazıyla kâğıt üzerinde dolaştırmayı öğrenmeden önce oy pusulalarını yapıştırdığı zarfta kapak yapıştırmak için dolaştırınca, hele bir de edebiyattan çok önce politikada yalan kullanılmaya başlanınca, dışındaki yalanın ve olağanüstü rasyonelliğin bireyi kitlediği bir *kurgulanmış bireyleşme ve dil öğrenme (konuştuğumuzu yazıya dışsal kurgulu bir etkilenimle dönüştürme) dönemi* yaşadık. Soy kavgalarından köy kahvelerinde Demokrat Parti- Halk Partisi kavgasına, oradan da üniversitede sağ sol kavgasına geçivermiş insanımız, onca altüstlükten sonra at gözlüklerini çıkarmış, öyküyle kendine ayna tutmaya başlamıştır. Bu tanımlamadan, politik söyleminden çıkışla öykünün özgürleştiği, ya da öyküde bireyin sosyal çözümlemesinin göz ardı edilmesi gerekliliği yorumu çıkarılmamalıdır.

İyiyle kötüyü konuşmak, bir seçkiye zorlamak değil burada yapılması gereken. Olanın, doğanın, karşımıza çıkanın adını koymaya çalışıyoruz. *Bugün, dışımızdaki gerçekliği kendi bireysel kurgumuzla yeniden üretmenin hazzını öykü kanalında gezinirken duyuyoruz. Öykü yazmayı, öykü okumayı yaşıyoruz.*

Öyküde kurgu ve gerçeklik dediğimizde, önce, bunlardan hangisinin öncelikli olması gerektiğinden çok, bu dil gerçekliğine nasıl yakışacaklarını konuşmalıyız. Öyküde, gerçekliğin de, kurgunun da, dilimizin yerleşimine, gelişimine ters düşmeyecek, bireyin özgürleşmesine, modernleşmesine engel olmayacak bir ölçü ve duyarlılıkla kullanılmaları sağlanmalıdır. Toplumunu eski hastalıklarından, mistisizm ve teolojik kabullenişlerden, dogmadan, tabulardan uzak tutma kaygısı taşınmalıdır öncelikle öykü. *Batı'da çoktan tarihe karışmış özneyi bizde*

yeni tanıştığı özgürlükle başbaşa bırakmanın hazzını yaşatmalıdır. Modernizmini tamamlamayı başaramamış bir toplumda yaşıyor olduğumuz gerçekliğini unutmamalı, öyküsünü ve kendisini öyle kurgulamalıdır öykücü.

Kurguyla gerçekliğin kullanımında düşülebilecek en kötü yanılsama, kurguyla gerçekliği karşı karşıya getirmek, ya da gerçekliğin kurgunun karşıtı olduğu saplantısına batıp kalmaktır. Gerçeklik, bizim dışımızda ve bizimle birlikte var olandır. Gerçekliğin algılanması, algılayana ve algılanan uzama, zamana bağlı olarak değişmekle birlikte, bizim algılamamız onun nesnellliğini değiştirmeyecektir. Bu gerçekliği ne denli nesnel aktarmaya çalışırsak çalışalım başaramayız. Çünkü, hiç kimse bir başkasının gözünü, kulağını, dilini, duygularını, tarihini taşıyamaz. Algılama mutlaka bireycildir ve nesneden bir sapma gösterir. Sanat algılaması da bireyin bireysel yaratıcılığını, özgünlüğünü mutlak yansıtmak belki de abartılı bir şekilde kullanmak zorundadır. Kurgu ve gerçeklik bu boyutuyla birlikte öyküde yer alacaklardır. Başka bir deyimle, öyküde kurgu, gerçekliğin içsel bir serüven ve dilsel bir estetikle, kendi gerçekliğini aşarak (aşkınlık!) yeniden tanımlanması olabildiğinde öyküye yakışacaktır. *Öykü gerçekliğinin kurgusal bir gerçeklik olduğu unutulmamalıdır.* Gerçekliğin, kurguya dönük yüzü budur. Ne denli hoş bir görüntüyü, en iyi teknik, renk ve ışıkla aktarırsa aktarsın, fotoğrafla elde edilmiş bir görüntüyle insan elinden çıkmış, aynı görüntüyü içeren bir resim arasındaki ayırım, öyküde yaşayan yeni gerçekliği anlamlandırır. Sanatçıya, ya da anlatıcıya ait bu "*gerçekliğin yeniden üretimi*", öykünün asıl tadının süzüldüğü, hazzının duyulduğu yerdir.

Öykü gerçekliğinin taşıyacağı ikinci özellik, *anlamlandırana kendi kurgusuna çağırma* olmalıdır. Öykü gerçekliği, ancak tamamlanmamış bir gerçeklik olduğunda öyküye yakışacaktır. Bitmiş, bir atımlık bir kuru gerçeklik, anlatanın da anlatılanın da anlamlandırmanın da öyküden ayrılırken tüm yaratıcılıklarını, düşlerini alıp götürüyor, kapağı kapatıyorsa, öykü öykülüğünü yapmamıştır. Anlatan ve anlatılan, kısa bir öykünmeyle silinip gideceklerdir anlamlandırmanın yaşamından, düşünden, düşüncesinden...

Gerçekliği yeniden yapılandıran, ona bir estetik ve fantastik öge katarak yeniden sunan anlatanın benliğini taşıyan öykünün kurgusudur. Kurgu, bilinçli benliğimizin düşlerimizin örtük içeriğine, karanlık benliğimize bir uzantısı gibi yaplanır. Bilinçli benliğimizin kendince kendi karanlığını aydınlatmaya çalışmasıdır, kendince bir gerçeklik arama çabasıdır. Kurgumuz, kendi gerçekliğimizin bir parçasıdır yani ve onun ilk özelliğidir. Benliğimiz, kendi algıladığı gerçekliği, kendi karanlık noktalarına uzanan bir söylemle, istediğine yakın bir gerçekliğe dönüştürerek bulacaktır kendi dışına akış yolunu. *Ve yaşanan gerçeklikle kurgu*

arasındaki o incecik patikada benlik yansıyacaktır. Ama "kendisi gibi değil de bir "ideal-ego" öznesiyle, mutlaka bir fantastik anlatı kuran öyküde, en sevimli ben'liğiyle..." (3) Bu, öyküdeki kurgumuzun, çoğunluğun beklentisinin tersine gerçekleşen özne yansımamızın ikinci özelliğidir. Anlatıcının ideal benliği... Öykü kurgusunun gerçeklikle ayrıştığı bir üçüncü nokta da, en yalın anlatımlı öyküde bile ince bir fantastizm bulunmasının onu öykü yapacağıdır, sıradan bir anlatıdan uzaklaştıracağıdır. Gerçekliği tümüyle kavramaya yönelmiş bir öykü kurgusu bile, fantastik çabasını duyumsatan bir okşayıştan yoksun olmamalıdır.

Kurguyla gerçekliğin birlikteliği ile ayrışmalarını başka bir yöntem kullanarak yeniden tanımlayabiliriz. Tomris Uyar'ın "gibi'yi bulmak gerek kısa öyküde: Yaşamdaki gibi'yi..." (4) deyişinden yola çıktığımızda, bu tanıma çok yakındır öykü gerçekliği; ama aynı zamanda ve her zaman ondan az ya da çok bir sapma gösterir; bu sapmayı da, gösterimi de anlamlandırana duyumsatmak zorundadır. *Öykü metninde anlatılanın serildiği yol, ya da serpiştirildiği resmin rengi, sesi, kokusu bu duyumsatmada gerçeklikle kurgu arasında paylaşılan "pay" in seçimini anlatıcıya bırakmıştır.* Burada da anlatıcı, ya kurgu itisiyle alabildiğine "var" olacaktır öykünün içinde, ya da, kendini geriye çekip anlatılanın gölgesinde anlamdırmanın kendine yönelik duygularını izleyerek tamamlayacaktır serüveni...

Öykü, şimdiki gerçekliğimizi en kolay kurgulayabildiğimiz, benliğimizin şimdiki hâlinin en güzel yansıdığı, zamanımızın en konuksever edebiyat türüdür. Ve şiirin anaşahları gölgede bırakan "uzun saçlı kızkardeşi" (5) uçarılıkta da, doğurganlıkta da üzerine düşen görevi yapmakta edebiyatımıza yeni kuşaklar üretmektedir. Türk öyküsünün bu olağanüstü genişliğinin, rahatlığının mayası, biraz da göçebe dilimizin masalsı ve serüvenci yanıyla, yani kendi "hikâye"siyle en kolay bulunduğu yer olmasından kaynaklanıyor. Feridun Andaç'ın bir saptamasında aynı olguyu yineleyip öykü gerçekliğimizi tanımayı sürdürüelim; *"Bir toplumda öykü, anlatı türü olarak vücut bulabilir. Bunun için bizim anlatı geleneğimizde hikaye etme, destan, masal vardır. Öyküde yaşam bilgisinin bir bölümünü görebiliriz. Yani roman bir ayna tanımına katılıyorsa o ayna hayatın her yanını gösteriyor. Ama öykü her yanını göstermiyor. Öykü, bir iç sızıntısını gösterebiliyor, bir bunalımı, anlık bir tepkiyi yansıtabiliyor."*(6)

Bir iç sızıntısını bir bütünlüğe ayna tutmakla karşılaştırdığımızda, öykü güzelliğinin elden kayan, düşlere uzanan yaratıcılığı da gün ışığına çıkmaktadır. İçimizde bir yerlerde kabuk bağlamış yaralar sızlamakta, söylenememiş aşk tadındaki burukluklar yeniden yaşanmaktadır. Anlamlandırabilen için, yaşam ufkunda bitimsiz kapılar, pencereler açılmaktadır öyküyle.

Yazanın sırtına en ağır yumurta küfelerini oturtan deneme, eleştiriden (yeni deyiimiyle "denemeleştirme") başlayıp romana, şiire uzanan yaratıcı sanatçı emeği isteyen diğer edebiyat serüvenlerinde, sanatçı öyküde yaşamadığı sıkıntıları göğüslemek zorundadır. Şiirde, hemen "biçimleniş uyumluluğu" öne çıkar. Şimdilerde Failatün Failatün Failü ile, ya da hece vezniyle yazılacak bir şiirin, edebiyat dergilerinde, güncel şiir ortamlarında fazla yer bulabileceğini ummak, olmayacak duaya "Amin!" demek olacaktır. Sembolleşmiş ses ve söz evreninde güncel beğeniyle biçimlenmemiş şiirlerin, tüm duygu ya da anlam yüküyle birlikte, şiir cennetinden kapı dışarı edileceğini bilmek için bilicilik (kâhinlik) gerekmeyecektir.

Ne kadar, en değişken havaların, dinmeyen fırtınaların metinlerarası denizinde yüzen, ipten kazıktan kurtulmuş, deli poyrazlara tutulmuş ceviz kabuklarının anlatısı da olsa, roman adını alabilmek için yapıtın çektiği çileyi, yazana yüklediği yıllanmış ince işçilikleri anmanın da anlamı yok! Ya da her romanın tarihin yerine geçme kaygısıyla tarihten olabildiğince kaçma önyargısının uzayıp giden kesişmezliğini...

Kimi zaman şiire, kimi zaman romana daha yakın anlatı türü olarak tanımlanır öykü. Her edebiyat türünün kendi içinde bir diğerine doğru yönelme, onla buluşma istenci mutlaka vardır. Edebiyat bir insan etkinliği olduğu sürece, sanatçı coşkunu taşıyan anlatanın, şiirden, romandan, öylesi duygulanımlardan ayrı olabilmesi nasıl olası değilse, öykünün de kendi sınırlarını zorlaması olağan karşılanmalıdır. Öykü, şiirle romanın ortasında bir yerde, şiire yaklaşabildiği ölçüde ruhuna kavuşacak, geleceğini açık tutacak bir yazın türü olarak haz veriyor bize. Kurgusuyla, gerçekliğiyle, ruhumuza, bedenimize yerleşiyor.

Öyküde kurgu ve gerçeklik başlığı, kurgu ve gerçekliğin birbirinden ayrıymış gibi duran anlamları, bir zamanların "münazara"larını anımsatıyor. Öyküde kurguyla gerçekliğin buluşmasının, ya da ayrışmasının bir ölçüsü var mı, ya da, öyküde hangisi ağır basmalı gibi bir soruya yanıt verebilmek için, belki de on yıllarca geriye gitmeliyiz yeniden. O eski lise günlerimize dönmeliyiz. Bir yanda "sanat toplum içindir", diğer yanda "sanat sanat içindir" diyenler, bir yanda "bir toplumun kalkınması için eğitim önceliklidir" diyenlerle diğer yanda ekonomi önceliklidir diyenler... Ya da bir yanda tavuğun yumurtadan çıktığını savlayanlar, diğer yanda yumurtanın tavuktan çıktığını yılmaz bir bilgiçlikle savunanlar. Çalışkan öğrencilerini tartışmanın zayıf savlı sanılan tarafına oturtup sanatın toplum için olduğunu, toplum kalkınmasında da önceliğin eğitime verilmesi gerektiğini öğrencilerine anlatabilmek için tüm yüreğini ve yaşamını uğraşına adanmış öğretmenlerimizin gülümseyen bakışları altında yarışmalı, tartışmalıyız. "Gerçeklikçiler" ve "Kurgucular" olarak, kırmalıyız tüm

kuramların kafasını, diyalektiği parça parça edip toz kokan sınıflarımızın camlarından dışarı atmamızdır.

Aramızdan birileri, herşeye karşın, öyküde gerçekliğin, ya da yaşanmışlığın ağır basmasının gerekliliğini öne süreceklerdir. Ancak o zaman, anlamlandırmanı, ya da okuyanı, yaşanabilirliğiyle kendi gerçekliğinden çekip çıkarabileceğini (ki her sanat yapıtı anlamdaran üzerinde böylesi bir iz bırakmayı amaçlar), yeni boyutlara götürebileceğini söyleyecek bu düşüncedekiler. Başka birileri, gerçekliğe yakın bir öykünün, ya da öyküdeki yaşanmışlığın öyküyü sıradan bir anlatıya dönüştüreceğini, anlatıcı özyaşamöyküsünün bir sanat yapıtı üzerinde kocaman ve kara bir gölge gibi düşeceğini düşünecekler. Bu tartışma bir yandan da, öykücüye ışık tutacak bir kaynağı, bir ateşi kapsayacaktır. Öykü işinin "püf noktası", anlatıcının olabildiğine kendi olmaktan kurtularak iki tarafı da haklıymışçasına dinleyebileceği bir yerde durmasıyla aydınlanacak. Bu arada aynı tartışmayı edebiyat çetelerinin, dergi yöneticilerinin, editörlerin izlediğini de unutmayacaktır öykücü. Öyküyü, gerçekliğin de kurgunun da en az ölçüde incitici olabildikleri bir karışımla, estetik bir okşayışla harman edilmiş bir metne dönüştürebildiğindeyse, öykücü ustalaşmış olacaktır.

Başka bir anlatımla, kendi duyarlılığını yaşamı paylaştığı insanlardan uzağa düşürmemeye özen göstermelidir öykücü. İnsana yakınlıkla, asla bir kuyrukçuluk olarak anlaşılmalıdır. Öykücü, tüketim toplumu egemenlerince kurgulanmış, sokaktaki insanın (ki aynı zamanda okuyucudur bu insan) tüketim simgelerince belirlenmiş değer yargılarına çok da aldırmadan ve sanatın insan için olduğunu unutmadan sürdürmelidir eylemini. Aynı zamanda, yapıta hiçbir iktidarın ya da iktidar istencinin, kazanç dürtüsünün, satın alınabilir bir körlüğün gölgesini düşürmemelidir. Ve öykücü hiçbir kaygıyla kendi içtenliğini örselememelidir.

Gerçeklik ve kurgu, bu anlamda, bu boyutlarda yakışacaktır öyküye, öykücüye...

1. Nilüfer Kuyuş, *E Dergisi Aralık 2001 sayısı*, "Gerçeklik Nasıl Öldü" başlıklı yazı.
2. Demirtaş Ceyhun, *Kavramları Kutsallaştırmak başlıklı yazı*, *Varlık Kasım 2001*)
3. Slovaj Zizek'in *Hayalet Gemi Ocak- Şubat sayısında yayınlanan "Politik Bir Kategori Olarak Fantezi"* başlıklı yazısında ayrıntılı inceleme bulunabilir.
4. Tomris Uyar, *Türk Dili Dergisi, Türk Öykücülüğü Özel Sayı 1975, Aktaran Ö. Karabulut, Edebiyat Konuşmaları Ekin Yay., 1996*)
5. Cemal Süreyya
6. F. Andaç, *Edebiyat Konuşmaları, Ekin Yay. 1996*